

TURKIY XALQLAR ADABIYOTI BEBAHO XAZINALAR NEGIZI

Ro'ziyeva Manzura

Ilmiy rahbar: Ochilova Nafisa Usmonovna

Navoiy Davlat Pedagogika Instituti Ingliz tili va adabiyoti fakulteti

Xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili)

Annotatsiya: Ushbu maqolada turkiy tilda so'zlashuvchi qardoshlar xalqlar adabiyotining o'tkir qalam sohiblari yozgan o'lmas asarlari, ulardan ba'zilarining mazmun-mohiyati, badiiy jozibasi haqida atroflicha fikr yuritiladi.

Tayanch tushunchalar: Turkiy xalqlar, "Avesto", Tuproqqal'a, adabiyot, asar, Qoshg'ariy, Yettisuv va Markaziy Osiyoda.

Annotation: In this article, the immortal works written by the writers of the literature of the Turkic-speaking brotherly peoples, the content and artistic appeal of some of them are discussed in detail.

Key words: Turkic peoples, "Avesta", Tuproqkala, literature, work, Kashgari, Yettisuv and in Central Asia.

Аннотация: В данной статье подробно рассматриваются бессмертные произведения, написанные писателями литературы тюркоязычных братских народов, содержание и художественная привлекательность некоторых из них.

Ключевые слова: Тюркские народы, «Авеста», Тупроккала, литература, труд, Кашгари, Йеттисув и в Средней Азии.

Turkiy xalqlar adabiyoti dunyo adabiyotining eng ko'hna adabiyotlaridan biridir. Turkiy xalqlarning qadimgi zamonlarga oid adabiy yodgorliklari turli manbaalar va xalq og'zaki ijodi orqali bizgacha yetib keldi. Bu adabiyotning folklor va yozma durdonalari jahon xalqlari ma'naviyatini yuksaltirish, kishilar qalbiga insonparvarlik g'oyalarini singdirishga munosib ta'sir ko'rsatgan. "Manas", "Alpomish", "Go'ro'g'li", "Qo'rqt ota kitobi" singari xalq dostonlari, Mahmud Qoshg'ariy, Ahmad Yassaviy, Nizomiy Ganjaviy, Navoiy, Rumi, Abay, Muxtor Avezov, Berdaq, Chingiz Aytmatov, Maxtumquli singari turli davrlarga mansub turkiy adiblar ijodi dunyo adabiyotining mumtoz asarlari hisoblanadi. "Turkiy xalqlar adabiyoti" jahon adabiyoti va yangi davr adabiyotini o'rganish uchun ko'prik vazifasini bajaradi. Ma'lumki, kelib chiqishi bir – biriga yaqin, qarindosh bo'lgan xalqlarning tarixiy ildizlari, madaniyati, rivojlanishi bir ildizga borib taqaladi: Bu xalqlarning urf-odatlarida, rasm-rusumlarida, xalq og'zaki ijoda bir- biriga o'xshash holatlar juda ko'p ko'zga tashlanadi. Albatta, tarixiy taraqqiyot tufayli, keyinroq ayrim farqlar ham vujudga kelgan. Ma'lumki, turkiy qavmlar deganda biz o'zbek, qozoq, qirg'iz, turkman, qoraqalpoq, uyg'ur, tatar, boshqird, chuvash, ozarbayjon, qorachoy, turk, galauz, qo'miq, balqar kabi o'ttizga yaqin millatlarni ko'zda tutishimiz. Bu millatlar esa Evro – Osiyo materigining kattagina qismida joylashgan hududlarda hayot kechiradi. Ana shu qarindosh xalqlarning adabiyotini bir butun holda yaxlit o'rganish, ularning ijtimoiy – ma'naviy hayotini yaqindan anglashga yordam beradi. Turkiy xalqlarning kelib chiqishi va madaniyati haqida tarixchi olimlarning asarlarida, yozma manbalarda grek, xind, xitoy va arman tarixchilarining kitoblarida hamda «Avesto»,

«Bexistun», «O'rxun-Enasoy» yodgorliklarida, shuningdek, Beruniy, Narshaxiy kabi olimlarning asarlarida ma'lumotlar beriladi. Bulardan eng muhimi Mahmud Qoshg'ariyning «Devonu lug'otit turk» asari bo'lib, bu asarda qadimgi qo'shiqlar, lirik she'rlar, maqollar berilgan, qolaversa, Termiz shahri yaqinidagi Ayritomda, Ashxobod yaqinida joylashgan Nisa, Tuproqqal'a, Baraxsha saroylaridan topilgan yodgorliklardan ham turkiy xalqlarning qadimgi madaniyatini sezish mumkin. X-XII asrlarda yozilgan M. Koshg'ariyning «Devoni lug'atit turk», Yusuf Xos Hojibning «Qutadg'u bilig», Ahmad Yugnakiyning «Hibbatul haqoyiq» kabi asarlari butun turkiy xalqlarning umumiy adabiy merosi bo'lib hisoblanadi. Mahmud Koshg'ariy Xitoydan tortib O'rta yer dengizigacha bo'lgan hududdagi mamlakatlarni kezib, uzoq yillar davomida turkiy xalqlar tarixi, tili, og'zaki va yozma adabiyoti, urfodatlarini, yashash tarzi, madaniyatini sinchiklab o'rganadi. Bunda u ayniqsa, turkiy so'zlarni to'plash, turkiy til va lahjalarni bir-biridan farqlash, ularni tartibga solishga harakat qiladi. «Men turklar, turkmanlar, o'g'uzlar, chigillar, yag'molar, qirg'izlarning shahar, qishloq, va ovullarini ko'p yillar kezib chiqdim, lug'atlarini to'pladim, turli xil so'z xususiyatlarini o'rganib aniqlab chiqdim. Men bu ishlarni til bilmaganim uchun emas, balki bu tillarni har bir kichik farqlarini aniqlash uchun ham qildim. Ularni har tomonlama bir asosda tartibga soldim», deb yozadi. Mahmud Koshg'ariy XI asrning tilshunos olimi sifatida mashhurdir. Uning turkiy tillar tadqiqiga bag'ishlangan «Javohir un-nahv fi lug'otit turk» (Turkiy tillarning sintaksis qoidalari) hamda «Devoni lug'otit turk» (Turkiy so'zlar devoni) ikkita asar yaratdi. Bu asarning birinchisi yetib kelmagan yoki aniqlangan emas. Yusuf Xos Hojibning «Qutadg'u bilig» nomli asari ham turkiy tilda yozilgan birinchi badiiy doston bo'lib, u didaktik, ya'ni pand – nasihat xarakteridagi asardir.

Badiiy so'z san'ati yozuv va yozma adabiyotdan ko'p zamonlar ilgari og'zaki ijod shaklida paydo bo'lgan. U og'izdan-og'izga, avlodlardan-avlodga, davrdan-davrga ko'chdi, natijada, qadimgi zamonlarga oid ayrim og'zaki adabiy yodgorliklar bizga qadar yetib keldi. Ularda o'zlarini chet el bosqinchilaridan yoki yovuz kuchlardan saqlash uchun kurashgan qahramonlar jasorati hikoya qilinadi. Turkiy qavmga mansub xalqlarning og'zaki va yozma adabiyoti ularning tarixi singari boy va qadimiydir. Turkiy tilda so'zlovchi xalqlar ana shu qadimiy boy adabiyot taraqqiyotiga o'zlarining muayyan hissalarini qo'shganlar. Ularning og'zaki badiiy ijodiyotida mushtarak jihatlar bo'lishi bilan birgalikda mazkur xalqlar folklorida o'ziga xos xususiyat kasb etuvchi janrlar ham mavjud. Masalan, latifalar, turli marosim va mehnat qo'shiqlari, maqollar va ertaklar turk, ozarbayjon, turkman, o'zbek xalq og'zaki ijodida ham keng tarqalgan. Turkiy xalqlar folkloridagi hajm jihatidan katta, badiiyat jihatidan o'ziga xos jozibaga ega bo'lgan dostonlar jahon xalqlari folklorida ham katta mavqega ega. «Go'ro'g'li» turkumidagi dostonlarning usmonli turklarda, ozarbayjon, turkman va o'zbeklarda bir qancha variantlari uchraydi. «Alpomish», «Manas», «Dada Qo'rqut» kabi dostonlar haqida ham shuni aytish mumkin. «Oshiq G'arib», «Qizjibek», «Qo'blandi botir», «Qirqiz», «Shahriyor» kabi qahramonlik dostonlari esa jahon adabiyotining o'lmas obidalari qatoridan munosib o'rin olgan. Bundan tashqari turkiy xalqlarning tarixiy taqdiri, hayot tarzi, qarashlari, ilm va madaniyati haqida zardushtiylikning muqaddas kitobi «Avesto» ko'plab ma'lumotlar beradi.

Xulosa o'rnida shuni aytamanki, milliy istiqloлга erishgan hozirgi kunimiz uchun bu asarlar va dostonlar yoshlarimizni ma'naviy kamolot sari yetaklaydigan bir nurdir. Turkiy xalqlar adabiyoti jahon adabiyoti tarixining oltin halqalarini tashkil etadi. Garchi nasr bo'yicha Yevropa va Amerika adabiyoti katta yutuqlarga erishgan bo'lsa-da, Chingiz Aytmatovning roman va qissalari epik turning taraqqiyotiga yangi o'zan berdi. Jahon she'riyatining asosiy o'zagi Sharq she'riyati bo'lsa, uni turkiy shoirlar ijodi to'ldirib turadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Қадимги тарихчилар Ўрта Осиё ҳақида. Таржимон ва тузувчи З.Аълам. – Т.2008
2. Mallayev N. Nizomiy Ganjaviy. Toshkent. 1966 yil. (“O‘zbek adabiyoti tarixi” kitobida)